

МИСТЕЦТВО В РУСІ СУЧАСНІ МИСТЕЦЬКІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ ТА ПЕРЕМІЩЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

НАТАЛІЯ БУЛАВІНА

Постановка проблеми. Навіть повільний перегляд сьогоденної художньої хроніки переконливо свідчить, що вона надзвичайно насичена, характеризується активною появою нових експозиційних майданчиків, центрів, музеїв, різнобічними культурними контактами на міждержавному рівні, й ця динаміка, відповідно, супроводжується посиленням переміщенням творів мистецтва. Цей процес охоплює як класичний спадок, так і доробок сучасної художньої активності, який все більше привертає увагу широкої глядацької аудиторії, та в бік якого все частіше спрямовують свої інтереси поціновувачі та сьогочасні колекціонери. Інтенсивний обіг творчих напрацювань українських художників відзначається локальними специфічними особливостями, актуалізуючи як питання інтелектуальної й фізичної безпеки творів, так й загальну проблематику зберігальної та експонентної діяльності.

Ціль. У даній публікації ставиться завдання на основі комплексного дослідження руху творів актуального мистецтва прояснити динаміку сучасних мистецьких процесів в Україні, відрефлексувати наявну культурну ситуацію. Автор ставив за мету розглянути і проаналізувати, зокрема, різноманітні приклади художньої комунікації, охарактеризувати їхню специфіку, стан внутрішньоінституційних відносин, міжнародних зв'язків. Також прискільки увагу зосереджено на проблематиці

визначення дефініції творів сучасного мистецтва в полі синтетичного поняття культурних цінностей.

Зв'язок з науковими та практичними завданнями. Стаття виконана відповідно до плану наукових досліджень Інституту проблем сучасного мистецтва НАМ України в рамках фундаментальної наукової теми «Сучасне мистецтво».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Культурні цінності тривалий час виступали предметом історичних, філософських, правових, мистецтвознавчих штудій, і в сучасній дослідницькій літературі існує великий об'єм публікацій з означеної проблематики. Чималий внесок у розв'язання проблеми історії втрат та пошуків національних культурних цінностей зробили роботи О. Федорука [1]. Разом з тим препарування питання специфіки руху творів мистецтва здійснюється переважно спеціалістами з музейної справи, при цьому проблеми переміщення творів сучасного мистецтва у вітчизняній мистецтвознавчій літературі лишаються малодослідженими. Окремі аспекти експонентних практик українського візуального мистецтва в міжнародному представленні розробляв В. Сидоренко [2]. Історію мистецької комунікації і інституційних відносин між Україною та Заходом знаходимо у праці О. Сидора-Гібелінди [3]. Однак розгорнутого дослідження останніх років щодо руху творів актуального мистецтва в локальному і міжнародному вимірах і пов'язаного

із ним питань інтелектуальної власності, безпеки і експонування бракує.

Викладення основного матеріалу дослідження. У теперішніх умовах культурної глобалізації у вибудовуванні художньої біографії українські митці-актуалісти розглядають закордонні виставки як важливий чинник просування до свідомості іноземного глядача, адже наявність такої події створює найсприятливіші обставини для впізнання їхньої творчості необмеженою аудиторією і є важливою складовою «статусу» у місцевому креативному середовищі. За таких інтенцій не можна заперечувати особливої значущості ролі виставкової активності, оскільки саме різноманітні демонстраційні форми в сучасних реаліях є фактором, який підживлює й спрямовує розвиток мистецтва. В умовах колосального руху інформації, доступності до творчого інструментарію й розмитості загального поняття «художник» оцінка мистецького доробку і успіх творця багато в чому залежить від попадання до «розкрученої» інтернаціональної ситуації, з якою працюють міжнародні куратори. Факт «входження» до «хабу» наднаціональної системи мистецтва свідчить про визнання й значимість авторських напрацювань, оформлений інституціональний статус — відповідно запрошення на значущі світові виставки і супровідні події, які надалі формуватимуть загальну картину розвитку сучасного мистецтва.

Розглянута ситуація, як ми вже зазначили, природно інспірує потужний коловорот творів сучасного мистецтва як в локальному середовищі, так й в міжнародному форматі. Однак попри успішні виставкові проекти в Україні й інтервенції вітчизняних художників до всесвітньої сфери візуальності, внутрішня дійсність із рухом креативного продукту вирізняється архаїчністю, «непроясненістю» питань, пов'язаних у першу чергу із інтелектуальною власністю та арт-логістикою. Однією з найбільш актуальних тем в українському креативному осередку є питання повернення робіт, себто в ланцюжку взаємодії між усіма дійовими особами, що дотичні до процесу переміщення творів мистецтва, автор найчастіше зазнає пря-

мих втрат. Специфіку вітчизняної динамічної художньої активності формують переважно приватні ініціативи (професійні галереї, фонди, центри тощо). Вони намагаються не тільки створювати інтелектуальне середовище навколо явищ актуальної культури, але й вибудовувати цивілізаційні відношення у арт-спільноті. Їхні організаційні можливості передбачають як підтримку репутації сучасного мистецтва, так й соціальний захист творчих працівників в умовах нових економічних реалій, відродження напівзабутої культури колекціонування. Декларація намірів щодо цивілізованого партнерства між усіма діячами, які вступають у творчо-виставкову комунікацію, набуває свого довершення у підписанні нормативно-правових документів, якими регулюються умови передачі авторських робіт на тимчасові виставки, виставкові кураторські проекти, правила прийому-передачі експонатів, страхування, умови зберігання і гарантій збереження. Однак на сьогодні наявна практика свідчить про те, що чимало приватних організацій не завжди дотримуються взятих на себе зобов'язань, а найчастіше просто не мають необхідних знань, ресурсів й навичок щодо облікової, зберігальної й експонентної діяльності (особливо в міжнародному форматі). І ця негативна ситуація щодо інтелектуальної й фізичної безпеки переданих творів практично аж ніяк не вирішується у цивільному правовому полі, зазвичай наразі повну незахищеність вітчизняного автора. Втім, задля справедливості необхідно зазначити, що такий стан речей не є виключно українською реальністю, позаяк в бесідах із професійними художниками з інших країн, де присутня розвинена інфраструктура сучасного мистецтва, авторів цього матеріалу часто доводилося чути про присутність подібних негативних фактів в їх творчій біографії.

У препаруванні теми переміщення творів сучасного мистецтва неможливо обійти увагою складний блок питань, пов'язаний з арт-логістикою. Остання є невід'ємним процесом актуального мистецтва й розвинутої світової демонстраційної практики. Новий час диктує нові можливості й для україн-

ського виставкового представлення, підготовлені виїзні покази набувають ще більш мобільного й динамічного характеру, оперативно реагуючи як на запити загальної системи мистецтва, так і на внутрішню ситуацію в країні. Однак специфічна багатокомпонентність теперішніх експозицій, що включають картини, об'єкти, інсталяції, перформанси, різноманітні медіа, відео-арт та ін., потребує комплексного логістичного супроводу, який, як свідчить практичний досвід, в місцевому ґрунті наштовхується на українську специфіку. Наприклад, чималих труднощів зазнали організатори українського проекту «Щодо теперішнього часу» на міжнародній виставці «Арт-Париж» [4], через присутність інсталяції Жанни Кадирової, що містила предмети утилітарного вжитку (каструлі, миски, зламаний холодильник та ін.) із слідами життєвих колізій, яким було надано нового життя у мистецькому об'єкті. Подібні «нетипові» мистецькі твори не лише утруднюють транспортування для будь-якої логістичної компанії, вони насамперед є складними для митного оформлення, позаяк все, що не вписується у інструкцію митного працівника (як то арт-об'єкти, інсталяції й т. п.), автоматично переходить до розряду забороненого до вивозу. Цілоком зрозуміло, що митник не є фахівцем у питаннях мистецтвознавства і відтак не може здійснити атрибуцію, комплексну експертизу творів, однак він має ідентифікувати подані до контролю об'єкти з тими, що дозволені до вивозу відповідними документами. Таку специфічну і не прояснену вітчизняну ситуацію із митним оформленням креативних практик інспірують чимало факторів, серед яких і зонайперше брак кваліфікованого мистецтвознавчого висновку стосовно визначення дефініції творів сучасного мистецтва в полі синтетичного поняття культурних цінностей. Окрім того, чимало українських правознавців в контексті означеної проблематики наголошують, що в нормативно-правових актах України поняття культурних цінностей є описовим й неповним, через що суттєво ускладнюється визначення його цивільно-правового режиму [5].

З огляду на таку проблему неважко зрозуміти, що послуги комплексного логістичного супроводу коштують дорого, тому чимало учасників виставкового коловороту намагаються мінімізувати витрати на доставку, митне оформлення й страхування. Нескладно здогадатися, що в таких затиснутих економічних обставинах чимало арт-об'єктів при перевезенні зазнають руйнування, застрягають через недосконалості документального супроводу на транзитних складах, а деякі так ніколи й не повертаються з тимчасових експозицій до своїх володарів. Звичайно, існує дійовий інструмент захисту мистецьких цінностей при їх експонуванні — страхування. Однак практичний досвід переконує, що страхують твори сучасного мистецтва переважно для виїзного показу, на вимогу іноземних партнерів, у той час як внутрішні переміщення обмежуються лише документальним підтвердженням прийому-передачі.

Разом з тим поширення мистецтва у раніше не доступній дійсності заторкує й такий важливий аспект, як безпека творів. Варто зауважити, що майже усі діалогічні практики, які працюють з публічним простором, зазнають впливу місцевого середовища й непрогнозованої поведінки потенційних глядачів, яка часто виражається як у виявленні агресії до творів, так і до бажання їх «приватизувати». Тут можемо згадати приклад художнього проекту В. Сидоренка «Деперсоналізація». Інсталяція, розташована на Алеї Малевича у Києві, упродовж декількох днів після монтажу була понівечена, а частина фігур взагалі зникла [6]. Кураторський проект О. Авраменко «Трансформація часу» у культурному завоюванні довкілля приморського міста Гурзуф (травень 2008 р.) наштовхнувся на непорозуміння і неабиякий супротив місцевих жителів, які намагалися перешкодити вторгненню творів мистецтва у громадські будівлі на вул. Ленінградська [7]. Звичайно, наведені приклади не поодинокі, тому в українській соціально-орієнтованій мистецькій практиці, наразі, одним із головних критеріїв живучості твору є ступінь його міцності на предмет вандалізму. Однак означена проблема не є винятково питан-

ням мистецької компетентності, адже художники лише візуалізують соціальні симптоми сучасного українського суспільства.

Культурно-мистецькі події, що ми їх спостерігаємо останні роки, засвідчують про неабияку зажаданість і комерційну привабливість українського сучасного мистецтва. Результати актуальних творчих практик все більше набувають реальної й достатньо великої вартості. У першу чергу мова йдеться про художників, які вже давно здійснювали успішні представницькі інтервенції до західного світу, проте рух їхніх творів на ринку був мізерним, і, відповідно, оціночна вартість була заниженою. Вітчизняні митці все активніше освоюють світові аукціони, їх запрошують до найпрестижніших виставок, фестивалів, проєктів. Звичайно, зарано ще говорити про високе котирування доробку українського сучасного арту, проте існуючий досвід останнього десятиліття вже формує оптимістичні перспективи. В означеному контексті одним із важливих компонентів регулювання переміщення предметів мистецтва є поняття оцінки. Без цього виду діяльності неможливий конструктивний розвиток місцевого арт-ринку, динаміка міжінституційних комунікацій й закладання списку загально визнаних експертів, які справді є обізнаними в усіх тонкощах і специфіці такого явища, як сучасне мистецтво. Тут ми наблизилися до такого дражливого у теперішніх обставинах питання щодо «пулу» вітчизняних знавців сучасного мистецтва. Часто на місце кваліфікованого експерта, окрім мистецтвознавців, претендують інші учасники художньої спільноти: куратори, дилери, художники, арт-журналісти. Вони вибудовують власні конфігурації, інтерпретації, нав'язують ідеологію, здійснюють відбір, пишуть рейтинги й топлісти, не переймаючись щодо наявності професійних навичок, умінь, знання історії мистецтва, кваліфікованого знайомства з новітніми тенденціями та ін. Відтак серед різноманітних аспектів, що характеризують наявну художню українську дійсність, мусимо засвідчити таку тривожну тенденцію: багато речей в актуальному мистецтві починає сприйматися як даність, як доконечні тво-

ри, позаяк їхня значущість й сингулярність наперед констатовані особами, які проголосили себе експертами. Між іншим, питання оцінки й спекуляції щодо творів сучасного мистецтва як специфічного виду має викривлення не тільки в українському ґрунті, а турбує чимало іноземних спеціалістів. Показовим у цьому плані є дослідження західного мистецтвознавця Д. Томпсона [8].

На сьогодні культура епохи глобалізації (з її ефектами всеприсутності, системою сталої арт-інфраструктури, колосальним рухом інформації, тотальним контролем) створює нові обставини для творчого досвіду художників. Чимало організаційних ініціатив, спираючись на можливості новітніх технологій, впроваджують стратегії, що дозволяють удосконалити систему світового коловороту творів мистецтва. Так, спеціалісти транснаціональної консалтингової компанії Deloitte запропонували експериментальне рішення використовувати блокчейн ArtTracktive (розподілений цифровий реєстр) для обліку взаємодії між усіма діячами, дотичними до процесу переміщення творів мистецтва — від художників до кінцевих набувачів (галерей, музеїв, колекціонерів, комерційних майданчиків тощо) [9]. Такий підхід дозволить всім профільним спеціалістам відслідковувати усі без виключення події в рамках життєвого циклу конкретного твору мистецтва: походження, справжність, історію володіння й користування. Окрім того, на думку розробників, знімається одна з головних проблем теперішньої міжнародної арт-системи, як то недосконалість паперових сертифікатів, документів, що пошкоджуються із плином часу, втрачаються та легко підроблюються. Зрозуміло, що в епоху високих технологій, відповідно до пульсації часу, загальний світ мистецтва буде надшвидко змінюватися, а оперування можливостями блокчейну спрямує вектор змін у позитивний бік.

Висновки. Підсумовуючи наше дослідження, зауважимо, що політична, соціальна, економічна і культурна дійсність нашої країни тепер також активно трансформується, позаяк в сучасних умовах неможливо ігнорувати магістральні

процеси становлення нових орієнтирів і цінностей, що транслюються глобальним суспільством, транснаціональною економікою та надважливою комунікативною роллю ЗМІ й інтернет-павутиння. Сучасне локальне мистецтво, актуалізуючи проблеми ідентичності, місцеву проблематику і значення традицій, також гостро сприймає й виклики сьогодення та реагує на них. Успішна міжгеографічна комунікація творів мистецтва, глобальний діалог і інтеграція до загальної сфери мистецтва, підключення до блокчєнів потребує перегляду сталих позицій і стратегій, визначення для спеціалістів своїх правових можливостей і обов'язків, що відповідають (не суперечать) міжнародному законодавству й практиці музейної та виставкової діяльності. Не можна не згадати як про необхідність вибудовування цивілізованих відношень на місцевому арт-ринку, так і гостру потребу у юридичних ініціативах щодо лібералізації законодавчого регулювання переміщення творів мистецтва, митного послаблення. Значимість сфери культури у відносинах України і світу важко переоцінити. Відтак конче потрібна державна підтримка, сприяння творчос-

ті, мобільності творців, розширення доступності до мистецького продукту широкої глядацької аудиторії, поглиблення знань щодо інших культурних надбань. А оперативне реагування на новації, засвоєння нових можливостей й настирливий інтерактивний рух сприятимуть просуванню українських інноваційних художніх і культурних проєктів на загальносвітовому рівні.

Перспективи використання результатів розвідки полягають у подальшому дослідженні особливостей сучасних мистецьких процесів в Україні на конкретних прикладах художньої комунікації. Ґрунтовне осмислення всіх складових наявного коловороту творів актуального мистецтва, аналіз внутрішньоінституційних взаємовідносин, міжнародних зв'язків створюють теоретичні передумови для більш диференційованих препарувань актуальних проявів сучасного мистецтва України. Практичну користь з даного вивчення матимуть чимало осіб, що дотичні до переміщення творів мистецтва — мистецтвознавці, музейні працівники, галеристи, оцінювачі предметів, що відносяться до категорії «культурних цінностей», прарознавці, арт-дилери, колекціонери та ін.

1. Федорук О. К. Повернення культурних цінностей — повернення національної гідності [Текст] / О. К. Федорук // Віче. — 1993. — № 3. — С. 20–27; Федорук О. К. Чи реально повернути національні скарби? [Текст] / О. К. Федорук // Кур'єр ЮНЕСКО. — 1998. — Лютий. — С. 33–34; Федорук О. К. Україна і Німеччина: Шляхи повернення культурних цінностей [Текст] / О. К. Федорук // Політика і час. — 1996. — № 8. — С. 34–37; Федорук О. К. Перетин знаку [Текст]: Вибрані мистецтвознавчі статті: У 3 кн. / О. К. Федорук // Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. — Київ: Вид. дім АС, 2006. — Кн. 1. Історія та теорія мистецтва. Постаті. Народна творчість. — 260 с.; Conference “The restitution Cultural Treasures: Problems of Repatriation and Common Usage” in Minsk — by Alexander Fedoruk / A. Fedoruk // Spoils of war. — № 4. — August 1997. — 99 s.
2. Сидоренко В. Венеціанські Бієнале і проблеми сучасного мистецтва в Україні [Текст] / Віктор Сидоренко // Сучасне мистецтво. — 2004. — Вип. 1. — С. 117–123
3. Сидор-Гібелінда О. Українці на Венеційській бієнале: сто років присутності [Текст] / Олег Сидор-Гібелінда. — К.: Наш час, 2008. — 306 с.
4. Сидоренко В., Булавина Н. Арт-Париж 2010: Реальність нашого часу [Текст] / Віктор Сидоренко, Наталія Булавина // Курсив. — 2010. — № 4. — С. 33–36.
5. Панова С. І. До питання про поняття культурних цінностей як об'єкту цивільних прав [Текст] / Світлана Панова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція: зб. наук. пр. / Міжнар. гуманіт. ун-т. — Одеса: МГУ, 2014. — № 7. — С. 120–123; Зверховська В. Ф. Особливості правового регулювання культурних цінностей за цивільним законодавством України та міжнародним правом [Текст] / Валентина Зверховська //

Південноукраїнський правовий часопис: наук. журн. / Одес. держ. ун-т внутр. справ. — Одеса: [б.в.], 2013.— №. 3. — С. 92–95.

6. Булавина Н.М., Пилипенко І.Я. Соціальні аспекти сучасних мистецьких практик [Текст] / Наталія Булавина, Іван Пилипенко // Сучасне мистецтво: наук. зб. / Інститут проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України — Фенікс, 2010. — Вип. 7. — С. 253–260.

7. Авраменко О. Мистецьке захоплення Гурзуфа [Текст] // Art-Курсив. — 2008. — № 1. — С. 63–64.

8. Томпсон, Дональд. Как продать за \$12 миллионов чучело акулы. Скандальная правда о современном искусстве и аукционных домах [Текст] / Дональд Томпсон; пер. с англ. Н. И. Лисовой. —М.: Центрполиграф, 2011. — 382 с.

9. Stan Higgins. Deloitte Demos Blockchain Use Case for Art Industry [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.coindesk.com/deloitte-creates-blockchain-proof-of-concept-for-tracing-artworks/>

Булавина Н.М. Мистецтво в русі. Сучасні мистецькі процеси в Україні та переміщення культурних цінностей

Анотація. У статті подано аналіз особливостей теперішніх мистецьких процесів в Україні, пов'язаних з виставковою активністю, арт-комунікацією й переміщенням творів актуального доробку. Розглянуто питання інтелектуальної власності й фізичної безпеки творів, арт-логістики, загальну проблематику сьогоденної зберігальної та експонентної діяльності. Препаровано поняття оцінки і значення інституту експерта як важливих компонентів регулювання переміщення предметів мистецтва. Висвітлено актуальні науково-практичні напрацювання щодо можливостей новітніх технологій для обліку взаємодії між усіма діячими, дотичними до руху творів мистецтва.

Ключові слова: арт-процес, сучасне мистецтво, арт-логістика, арт-експерт, блокчейн.

Булавина Н.Н. Искусство в движении. Современные художественные процессы в Украине и перемещение культурных ценностей

Аннотация. В статье представлен анализ особенностей теперішніх художественных процессов в Украине, связанных с выставочной активностью, арт-коммуникацией и перемещением произведений актуального искусства. Рассмотрены вопросы интеллектуальной собственности и физической безопасности произведений, арт-логистики, общая проблематика сегодняшней охранной и экспонентной деятельности. Препарировано понятие оценки и значение института эксперта как важных компонентов регулирования перемещения предметов искусства. Освещены актуальные научно-практические наработки о возможностях новейших технологий для учета взаимодействия между всеми деятелями, причастными к движению произведений искусства.

Ключевые слова: арт-процесс, современное искусство, арт-логистика, арт-эксперт, блокчейн.

Bulavina N. Art in Motion. Contemporary art processes in Ukraine and the movement of cultural property.

Summary. The author of the article investigates the characteristics of the contemporary art processes in Ukraine related to the exhibition activity, art communication and movement of works of contemporary art. The issues of the intellectual property and physical security of art objects, art logistics, general problems of today's security and exhibitivе activity were studied. The author defines the concept of evaluation and the essence of the expertise institution as important factors of control over movements of art objects. In the article the possibilities of the newest actual technologies are uncovered and regarded as improved tools for the interaction between all the agents within the art works movements.

Keywords: art process, contemporary art, art logistic, art expert, blockchain